

Дерека Тетяна Григорівна, доктор педагогічних наук, доцент, кафедра теорії та методики фізичної культури, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, вул. Роменська, 87, м. Суми, Сумська обл., Україна, 40002
E-mail: 24tetiana01@ukr.net

Туманова Валентина Миколаївна, старший викладач, кафедра спорту та фітнесу, Київський університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053
E-mail: v.tumanova@kubg.edu.ua

Бистра Ірина Ігорівна, старший викладач, кафедра спорту та фітнесу, Київський університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053
E-mail: i.bystra@kubg.edu.ua

Гацко Олена Володимирівна, старший викладач, кафедра фізичного виховання і педагогіки спорту, Київський університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053
E-mail: o.hatsko@kubg.edu.ua

УДК 37.011.3.018.51-051:57

DOI: 10.15587/2519-4984.2017.112808

КООРДИНАЦІЯ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ ШКІЛ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ В УМОВАХ РМО НА ОСНОВІ ТЕХНОЛОГІЇ «ЗР» (РОЗКРИТТЯ, РОЗВИТОК, РЕАЛІЗАЦІЯ)

© О. В. Харченко

У статті автор науково обґрунтовує одну з педагогічних умов розвитку професійної компетентності вчителів біології шкіл сільської місцевості в умовах районних методичних об'єднань – координацію цього процесу на основі технології «ЗР» (розкриття, розвиток, реалізація). Визначено поняття технології «ЗР», етапи її реалізації (адаптаційний, діяльнісно-активний, дидактико-методичний, дисемінаційний), виділено компоненти інноваційного середовища РМО вчителів біології шкіл сільської місцевості (суб'єктно-ресурсний, матеріально-технічний, ідейно-технологічний, соціально-психологічний)

Ключові слова: вчитель, біологія, координація, розкриття, розвиток, реалізація, компетентність, технологія, інноваційне середовище

1. Вступ

Акцент на важливості координації процесу розвитку професійної компетентності вчителів ми знаходимо у «Білій книзі національної освіти України», в якій вітчизняні науковці зазначають, що забезпечення наступності змісту та координації освітньої діяльності на різних рівнях освіти, які функціонують як продовження попередніх і передбачають підготовку педагогів для можливого переходу на наступні рівні, сприятиме неперервності освіти в регіональному і загальнодержавному масштабах [1]. Цей факт обумовлює важливість координації процесу розвитку професійної компетентності вчителів біології шкіл сільської місцевості в умовах РМО на основі технології «ЗР» (розкриття, розвиток, реалізація), що є однією з педагогічних умов розвитку професійної компетентності вчителів біології шкіл сільської місцевості в умовах РМО.

2. Літературний огляд

Як зазначає А. Борисов, координація (лат. *coordinatio* – розташування у порядку) трактується як управлінська функція, яка є складовою частиною процесів управління, що полягає в узгодженні, впорядкуванні дій різних частин керованої системи. О. Луньов номінує координацію як узгодження й

об'єднання дій з метою найшвидшого і найбільш правильного виконання завдань із найменшими затратами сил, коштів та матеріальних ресурсів. За Н. Любченко, координація в контексті освітнього менеджменту передбачає раціональне поєднання (інтеграцію) інформаційної діяльності всіх органів прямого та непрямого впливу на загальнокультурний, адміністративний, теоретико-методичний, психолого-педагогічний рівні педагогічних працівників [2]. Науковці вважають, що координація є взаємодією сторін, коли вони виступають рівноправними учасниками координаційних управлінських відносин із метою ефективного узгодження та об'єднання зусиль, спрямованих на реалізацію спільної мети освітніх установ.

3. Мета та задачі дослідження

Мета дослідження – науково обґрунтувати одну з педагогічних умов розвитку професійної компетентності вчителів біології шкіл сільської місцевості в умовах РМО – координацію процесу розвитку професійної компетентності вчителів біології шкіл сільської місцевості в умовах РМО на основі технології «ЗР» (розкриття, розвиток, реалізація).

Для досягнення мети були поставлені наступні задачі:

1. Визначити поняття технології «ЗР» (розкриття, розвиток, реалізація) та етапи її реалізації.

2. Виділити компоненти інноваційного середовища РМО вчителів біології шкіл сільської місцевості.

4. Координація процесу розвитку професійної компетентності вчителів біології шкіл сільської місцевості

Проблему координації процесу розвитку професійної компетентності вчителів вчені розглядають під різними кутами зору (курси підвищення кваліфікації, міжкурсовий період, повсякденна робота в школі, РМО, співпраця з методичними кабінетами тощо), з'ясовуючи її сутнісні, цільові, змістові, процесуальні особливості. Загалом координація роботи певної структури (установи, організації, у тому числі й освітньої) здійснюється у двох напрямках: *вертикальна* та *горизонтальна координація*. Можна стверджувати, що координація процесу розвитку професійної компетентності вчителів біології шкіл сільської місцевості в умовах РМО теж здійснюється двома шляхами:

– *вертикальна координація* (координація роботи здійснюється шляхом підпорядкування, тобто вказівки проходять по ланцюгу команд: від РМК, закладів післядипломної педагогічної освіти, департаментів освіти і науки районних та обласної державної адміністрації);

– *горизонтальна координація* (координація роботи здійснюється шляхом встановлення горизонтальних зв'язків між підрозділами, які перебувають на одному організаційному рівні, власне, між РМО; форми координації – взаємодопомога, тимчасові робочі групи, творчі групи, комісії тощо) [2].

Доцільним є врахування того факту, що нині координацію науково-методичної роботи вчителів біології шкіл сільської місцевості для забезпечення належного розвитку їх професійної компетентності здійснюють:

на рівні області – департаменти освіти і науки обласних державних адміністрацій, обласні інститути післядипломної педагогічної освіти;

на рівні району – РМК (центр), РМО;

на рівні школи – педагогічна, методична рада та шкільне методичне об'єднання (якщо воно створене) [3, 4].

Проаналізувавши і узагальнивши дослідження науковців (М. Бирка, Н. Клокар, Н. Любченко), під *координацією процесу розвитку професійної компетентності вчителів біології шкіл сільської місцевості в умовах РМО* ми розуміємо як процес керованої, цілеспрямованої партнерської взаємодії РМО із департаментом освіти і науки обласних державних адміністрацій, обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти, яка включає систему заходів, що забезпечують впорядкованість, неперервність, узгодженість у просторі й часі та об'єднання дій РМО в науково-методичній діяльності, спрямованих на реалізацію спільної мети.

Таким чином, аналіз праць науковців та практичного досвіду роботи РМО, дав можливість дійти висновку, що РМО вчителів біології шкіл сільської місцевості, має здійснювати координацію:

– усіх складових процесу розвитку професійної компетентності вчителів біології шкіл сільської місцевості шляхом наскрізної реалізації основних завдань педагогічної діяльності у межах науково-методичної роботи;

– колективних форм і методів роботи вчителів біології та їх самоосвіти, спрямованих на підвищення рівня їх професійної компетентності;

– діяльності районних творчих груп вчителів, здатних забезпечити перехід від традиційних до інноваційних форм навчання у сільській школі;

– співпраці членів РМО вчителів біології шкіл сільської місцевості, територіально віддалених один від одного у межах району, а також співпраці на рівні «РМО–РМО» у межах області та на загальнодержавному рівні;

– створення позитивного іміджу РМО вчителів біології шкіл сільської місцевості та розвитку інформаційно-освітнього середовища;

– вивчення та поширення передового педагогічного досвіду вчителів біології шкіл сільської місцевості.

Більше того, для успішного розвитку професійної компетентності вчителів біології шкіл сільської місцевості в умовах РМО, координація має здійснюватися на основі **технології «ЗР» (розкриття, розвиток, реалізація)**.

Під *технологією «ЗР»* ми розуміємо градієнт руху розвитку професійної компетентності вчителів біології шкіл сільської місцевості в умовах РМО, який залежить від виконання трьох умов: **розкриття** особистісного потенціалу вчителя біології, його **розвиток** і **реалізація** задля успішної організації освітнього процесу в школі сільської місцевості, а також задля блага суспільства і себе [5].

Педагоги та психологи Д. Леонтєв, Г. Сорокоумова трактують поняття *особистісного потенціалу* як узагальнену, системну характеристику індивідуально-психологічних особливостей особистості, що базується на здатності особистості виходити зі стійких внутрішніх критеріїв та орієнтирів у своїй життєдіяльності і зберігати стабільність діяльності та смислової орієнтації при зовнішньому тиску і в швидкозмінних умовах. З урахуванням думки дослідників, *особистісний потенціал вчителя біології* ми розглядатимемо як систему властивостей його особистості, які становлять основу розвитку його професійної компетентності та забезпечують відповідний рівень досягнень педагога у його педагогічній діяльності [6].

Аналіз праць Г. Сорокоумової, С. Сухорукової дав можливість виокремити наступні складові *особистісного потенціалу вчителя біології шкіл сільської місцевості*: ціннісний, інтелектуальний, духовно-моральний, естетичний, емоційний, комунікативний, творчий потенціал (рис. 1) [6, 7].

Рис. 1. Структура особистісного потенціалу вчителя біології шкіл сільської місцевості

Координація процесу розвитку професійної компетентності вчителів біології шкіл сільської місцевості в умовах РМО на основі технології «ЗР» (розкриття, розвиток, реалізація) буде успішною, якщо головою методичного об'єднання, методистами РМО будуть братися до уваги такі **фактори**:

– *знання* – знання рівня освіченості, загальної культури та професійної підготовки кожного вчителя біології, його здібностей, коло інтересів;

– *атмосфера поваги й успіху* – створення в колективі атмосфери поваги і довіри до вчителя, *ситуації успіху* (цілеспрямованого, спеціально організованого комплексу умов, що дозволяє вчителю біології досягти значних результатів у педагогічній діяльності, роботі РМО, які супроводжуються позитивними емоційними, психологічними переживаннями), вияв уваги до його потреб, мотивів і запитів;

– *взаємозв'язок* – здійснення постійного взаємозв'язку методистів, голови РМО з кожним учителем біології шкіл сільської місцевості;

– *сприяння* – всебічне сприяння розвитку професійної компетентності вчителя біології шляхом залучення до різноманітних заходів, які планує та бере участь РМО;

– *допомога* – допомога кожному вчителю біології в узагальненні й дисемінації педагогічного досвіду на основі синтезу теорії і практики [8, 9].

Урахування цих факторів є надійною гарантією підвищення рівня розвитку професійної компетентності вчителів біології шкіл сільської місцевості в умовах РМО, а отже, й ефективності освітнього процесу в сільській школі у цілому.

Ці фактори стануть підґрунтям для необхідності створення *інноваційного середовища в умовах РМО*, сприятимуть створенню *ситуації успіху* для кожного члена РМО вчителів біології шкіл сільської місцевості.

Під *інноваційним середовищем РМО* доцільно розуміти, як зазначає О. Шапран:

1) педагогічно доцільний організований простір для педагогічної діяльності вчителя біології, який сприяє розвитку інноваційного ресурсу його особистості;

2) інтегрований засіб накопичення і реалізації інноваційного потенціалу шкіл сільської місцевості [10].

Н. Калініченко наголошує, що розвиток професійної компетентності вчителя біології залежить від його інноваційної поведінки, можливості реалізації творчого потенціалу під впливом інноваційного середовища РМО, яке характеризується високим ступенем невизначеності і потенційною багатоваріантністю, тобто відкриває широкий спектр можливостей для кожного вчителя. Не можемо не погодитися з дослідницею, що саме невизначеність цього середовища стимулює пошук власних орієнтирів для кожного педагога, а багатоваріантність – забезпечує можливості їх знаходження та реалізації [11].

А. Кух та О. Шапран виділяють три компоненти *інноваційного середовища РМО вчителів*:

– *суб'єктно-ресурсний компонент* (характеризує взаємодію вчителів, методистів РМО на основі принципу паритетності);

– *матеріально-технічний компонент* (характеризує наявність і можливість використання у роботі РМО комп'ютерної техніки, мережного обладнання тощо);

– *ідейно-технологічний компонент* (характеризує методики та технології досягнення позитивних результатів у розвитку професійної компетентності вчителів біології) [10].

Проаналізувавши дослідження Н. Голови, вважаємо, що цей перелік доцільно доповнити ще одним компонентом – *соціально-психологічним*, який забезпечує свободу творчого самовираження вчителів, партнерства і задоволеність взаєминами педагогів і методистів, позитивну включеність вчителів біології у творчу діяльність, їх активну участь у роботі РМО [12].

Слід наголосити, що принцип паритетності, який характеризує суб'єктно-ресурсний компонент інноваційного середовища РМО вчителів біології, є суб'єкт-суб'єктною стратегією організації роботи РМО, що забезпечує розкриття, розвиток особистісного потенціалу кожного із учителів, які взаємодіють між собою у процесі роботи у РМО. Психологічною умовою реалізації цієї стратегії є діалог, що характеризується взаємною відкритістю педагогів і методистів, утворенням між ними єдиної просторово-часової протяжності, єдиного співіснування.

Інноваційне середовище РМО уможливило демонстрацію креативної поведінки й діяльності вчителя біології та її результати. Позитивну динаміку у процесі розвитку професійної компетентності вчителя біології шкіл сільської місцевості зможе забезпечити готовність вчителя до інноваційної діяльності.

Кожен вчитель біології зможе досягти успіху у процесі розвитку своєї професійної компетентності, якщо він: усвідомлює необхідність інноваційної діяльності в умовах РМО; узгоджує особисті цілі з інноваційною діяльністю у шкільній роботі та роботі РМО; готовий до використання педагогічних інновацій та застосовує творчий підхід до своєї педагогічної діяльності в школі сільської місцевості; завжди впевнений в успіху свої роботи, позитивному результаті від реалізації педагогічних інновацій; готовий до творчих невдач та їх подолання; здатний до професійної рефлексії.

Імпонує позиція польської ученої М. Келяр-Турської (*M. Kielar-Turska*), яка зазначає, що за умови створення в РМО інноваційного середовища, кожен вчитель буде *креатором* – творцем позитивних освітніх ситуацій (ситуацій успіху), що підтримують різнобічну інтелектуальну активність учнів, та стимулюють позитивну мотивацію до професійного зростання, потребу в самореалізації, має прагнення до саморозвитку, внаслідок чого він отримує знання, розвиває креативне мислення, оцінює власні педагогічні успіхи, має чим та активно ділиться педагогічним досвідом [13].

Інноваційне середовище РМО вчителів біології шкіл сільської місцевості, наголошує Н. Ткачук, наповнене інноваційними змістом і формами організації, забезпечить умови для формування нової якості професійної науково-педагогічної та управлінської діяльності, тим самим створюючи потужний потенційний ресурс для розвитку професійної компетентності вчителів біології шкіл сільської місцевості в умовах РМО [14].

Досліджуючи сучасні погляди на проблему розвитку професійної компетентності вчителів біології, варто звернутися до досліджень О. Євдокімової, яка визначає етапи становлення професіоналізму педагога (адаптації, професіоналізації, педагогічної майстерності), кожен із яких виступає особистісно-професійною моделлю певного рівня розвитку його професійної компетентності [15].

Аналіз праць науковців уможливив дійти висновку, що розкриття, розвиток, реалізація особистісного потенціалу вчителя біології шкіл сільської міс-

цевості в умовах РМО як технологія «ЗР» відбувається у такі **етапи**:

1. *Адаптаційний* (характерний для молодих вчителів-початківців, або тих, які вперше прийшли працювати в конкретну школу) – відвідування вчителем біології робочих та відкритих занять колег, вчителів-методистів, різноманітних виховних заходів, які проводяться у школах сільської місцевості, лабораторій авторів педагогічного досвіду, які вирізняються ґрунтовними знаннями з предмета, а також заходів у межах плану роботи РМО.

2. *Діяльнісно-активний* – проведення вчителем біології відкритих занять, різноманітних виховних заходів у школах сільської місцевості, активна участь у лабораторіях авторів педагогічного досвіду, традиційних та нетрадиційних формах методичної роботи у межах плану роботи РМО, виступи на засіданнях РМО тощо.

3. *Дидактико-методичний* – підготовка та розроблення широкого спектру навчально-методичних матеріалів (друкованих та електронних) з тих предметів, які викладає вчитель біології у школі сільської місцевості, на основі *прогностичного підходу і системного міждисциплінарного прогнозування* для внесення своєчасних коректив до навчально-методичного забезпечення процесу навчання природничих дисциплін, а також *синергетичного підходу* в біологічній освіті, який сприяє більш повній реалізації основних дидактичних принципів для організації освітнього процесу в школі сільської місцевості (науковості, системності, доступності, зв'язку теорії з практикою, наочності тощо) та з інтеграцією знань із різних природничих дисциплін, виявлення міжпредметних зв'язків, для посилення та глибокого розуміння єдності законів природи [16].

4. *Дисемінаційний* – адаптація, редукування та розвиток різних елементів нових продуктивних розробок та інноваційного середовища РМО в цілому: участь вчителів біології у різноманітних конкурсах, фестивалях, презентаціях передового педагогічного досвіду, освітніх проєктах, наукових публікаціях у фахових виданнях з педагогіки, науково-практичних конференціях тощо з метою поширення власного досвіду.

Слід зазначити, що об'ємність та багатовимірність характеристик визначених етапів реалізації технології «ЗР» дозволяють досить глибоко проаналізувати процес розвитку професійної компетентності вчителів біології в умовах РМО.

Ефективності реалізації технології «ЗР» сприятиме той факт, що кожному вчителю біології шкіл сільської місцевості, спільно методистами та членами РМО, необхідно виявити методи, форми та засоби досягнення результату (позитивної динаміки у розвитку професійної компетентності вчителів біології шкіл сільської місцевості в умовах РМО); окреслити шляхи та перспективи розвитку інноваційного досвіду, використовуючи наступний алгоритм: *самоаналіз* → узагальнення досвіду (орієнтовна форма представлення – портфоліо або веб-портфоліо) → *демонстрація досвіду* (орієнтовна форма представлення – презентація, відео) → *дисемінація досвіду* (участь у конкурсах, майстер-класах, семінарах, конференціях тощо).

5. Результати досліджень та їх обговорення

Таким чином, координацію процесу розвитку професійної компетентності вчителів біології шкіл

сільської місцевості в умовах РМО на основі технології «ЗР» можна унаочнити за допомогою схеми (рис. 2).

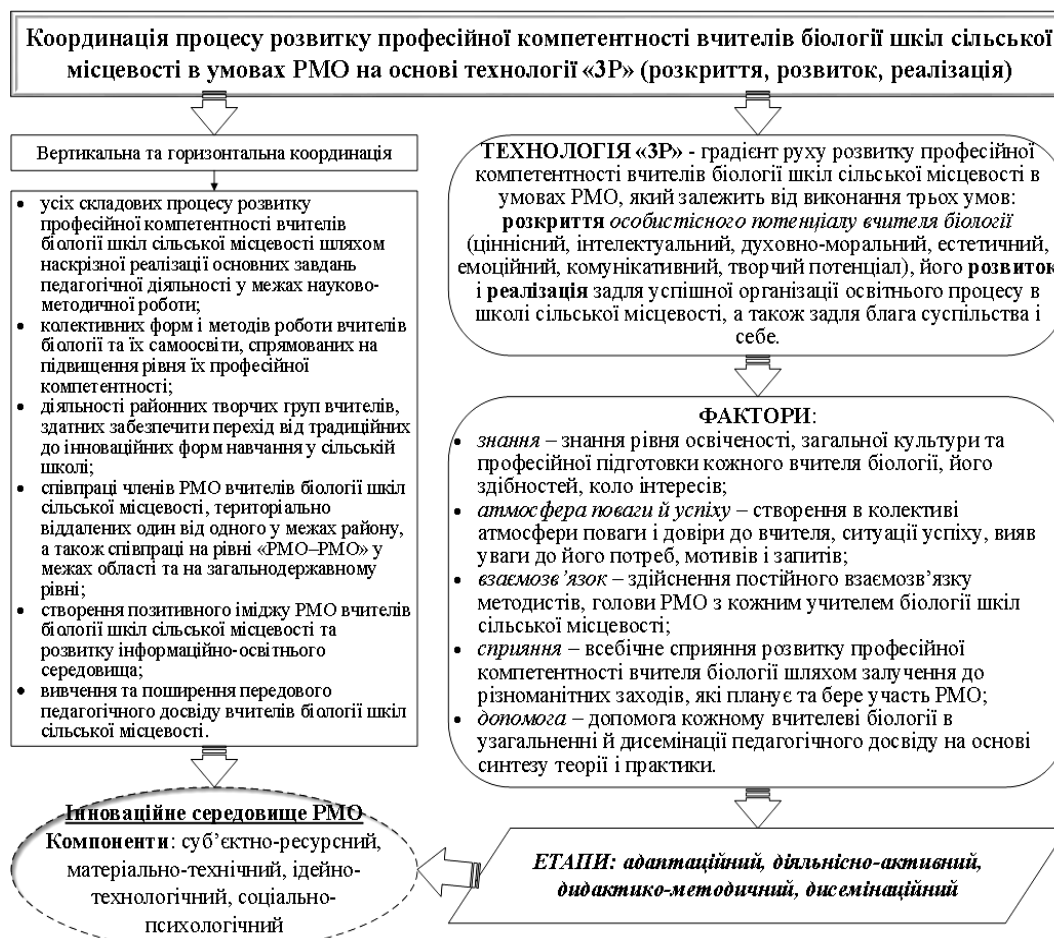

Рис. 2. Координація процесу розвитку професійної компетентності вчителів біології шкіл сільської місцевості в умовах РМО на основі технології «ЗР» (розкриття, розвиток, реалізація)

Особливо варто відмітити, що реалізація технології «ЗР» є однією з ключових умов розвитку професійної компетентності вчителів біології шкіл сільської місцевості в умовах РМО, оскільки сприяє розвитку його інноваційного середовища. Обговорення серед педагогічної спільноти вчителів біології шкіл сільської місцевості свідчать, що велика кількість вчителів вважає єдиним важливим мотивом особистісного і професійного самоствердження, мотивом розвитку професійної компетентності використання педагогічних інновацій. Ця думка приходить до вчителів від невдоволеності власною професійною діяльністю у межах традиційного педагогічного процесу, який не дає вчителю розкритися, розвивати професійну компетентність та реалізувати себе у повсякденній роботі.

6. Висновки

1. Технологію «ЗР» слід розуміти як градієнт руху розвитку професійної компетентності вчителів біології шкіл сільської місцевості в умовах РМО, який залежить від виконання трьох умов: розкриття особистісного потенціалу вчителя біології, його розвиток і реалізація задля успішної орга-

нізації освітнього процесу в школі сільської місцевості, а також задля блага суспільства і себе. Етапи реалізації технології «ЗР» (адаптаційний, діяльнісно-активний, дидактико-методичний, дисемінаційний) засвідчили, що координаційний аспект розвитку професійної компетентності вчителів біології шкіл сільської місцевості в умовах РМО на основі технології «ЗР» тісно пов'язується з управлінською підтримкою адміністрації школи сільської місцевості, яка здатна спільно з методистами РМО створити програму підвищення рівня професійної компетентності вчителів та забезпечити консультативну й інформаційну підтримку.

2. Виділення та аналіз компонентів інноваційного середовища РМО вчителів біології шкіл сільської місцевості (суб'єктно-ресурсний, матеріально-технічний, ідейно-технологічний, соціально-психологічний) дали можливість дійти висновку, що змістовими модулями програми підвищення рівня професійної компетентності вчителів біології шкіл сільської місцевості можуть бути: діагностико-розвиваюча робота психолога з вчителями; методична та інформаційна підтримка вчителів біології; організація обміну досвідом роботи серед педагогічної спільноти вчителів біо-

логії школи, району, області; організація і допомога вчителям у самоосвіті. Така тісна співпраця адміністрації школи сільської місцевості та РМО вчителів біології

є необхідною організаційною основою для створення інноваційного середовища РМО та розвитку професійної компетентності педагогів.

Література

1. Біла книга національної освіти України [Текст] / ред. В. Г. Кремень. – К., 2009. – 185 с.
2. Любченко, Н. В. Координація як функція управлінської діяльності науково-методичного центру Університету менеджменту освіти НАПН України [Текст] / Н. В. Любченко // Вісник післядипломної освіти. – 2010. – № 2. – С. 83–89.
3. Бирка, М. Ф. Система професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін у післядипломній освіті [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук / М. Ф. Бирка. – Запоріжжя, 2016. – 438 с.
4. Клокар, Н. І. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти регіону на засадах диференційованого підходу [Текст]: монографія / Н. І. Клокар. – К., 2010. – 528 с.
5. Роберт, И. В. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы; перспективы использования [Текст] / И. В. Роберт. – М.: ИИО РАО, 2010. – 140 с.
6. Сорокоумова, Г. В. Системный подход к пониманию творческой личности педагога и механизма ее развития [Текст] / Г. В. Сорокоумова // Интеграция образования. – 2010. – № 2 (58). – С. 90–94.
7. Сухорукова, С. В. Ресурсний підхід до формування індивідуального стилю майбутнього вихователя дітей дошкільного віку [Текст] / С. В. Сухорукова // Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2015. – № 3. – С. 65–70.
8. Белкин, А. С. Ситуация успеха. Как ее создать? [Текст] / А. С. Белкин. – М.: Просвещение, 1991. – 169 с.
9. Перехейда, О. Стимулювання професійної майстерності педагога – важливий чинник управління [Текст] / О. Перехейда // Рідна школа. – 2004. – № 5. – С. 30–32.
10. Шапран, О. І. Створення інноваційного освітнього середовища в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя [Текст] / О. І. Шапран, Ю. П. Шапран // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2010. – № 9. – С. 108–109. – Режим доступу: <http://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2010-09/10soitpt.pdf>
11. Калініченко, Н. Використання педагогічного досвіду вчителів біології в практиці підготовки майбутнього вчителя освітньої галузі "природознавство" [Текст] / Н. Калініченко // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки. – 2014. – № 132. – С. 163–167.
12. Голова, Н. І. Розвиток творчості педагога в умовах модернізації змісту шкільної освіти [Текст] / Н. І. Голова // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна". – 2011. – № 3. – С. 15–18.
13. Kielar-Turska, M. Srednie dzieciństwo. Wiek [Text] / M. Kielar-Turska // Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka. – Warszawa, 2005. – S. 83–121.
14. Ткачук, Н. Інноваційне освітнє середовище як умова розвитку професійної компетентності педагогів [Електронний ресурс] / Н. Ткачук. – 2015. – Режим доступу: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/6587/1/27.pdf>
15. Євдокімова, О. О. Педагогічна майстерність викладачів вищої школи і фактори, що впливають на її формування [Електронний ресурс] / О. О. Євдокімова. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/758/94>
16. Кононець, Н. В. Дидактичні основи ресурсно-орієнтованого навчання дисциплін комп'ютерного циклу студентів аграрних коледжів [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук / Н. В. Кононець. – Полтава, 2016. – 473 с.

*Рекомендовано до публікації д-р пед. наук, професор Хомич Л. О.
Дата надходження рукопису 29.08.2017*

Харченко Олена Вікторівна, директор, Департамент освіти і науки Полтавської обласної державної адміністрації, вул. Котляревського, 20/8, м. Полтава, Україна, 36000
E-mail: shov2016@ukr.net